

Zbornik radova sa simpozija “Rudarstvo, metalurgija i geonaslijeđe Kreševa, Fojnice i Kiseljaka”, Kreševo, 2. i 3. XII 2016, Općina Kreševo, Kreševo, 2018, str. 374.

Simpozij “Rudarstvo, metalurgija i geonaslijeđe Kreševa, Fojnice i Kiseljaka” održan je 2. i 3. decembra 2016. god. s ciljem predstavljanja rudarskog, metalurškog i geološkog potencijala općina Kreševo, Fojnice i Kiseljaka. Posebna pažnja posvećena je historijskim i arheološkim izvorima vezanim za razvoj rudarstva od prethistorije do kraja XX stoljeća. Rudarstvo i metalurgija srednje Bosne je zauzimalo značajno mjesto u historiji i ekonomiji prostora Bosne i Hercegovine i šire. Dvije godine nakon održavanja simpozija objavljen je i Zbornik radova koji sadrži 16 radova u čijem su nastanku učestvovala 23 autora iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Njemačke. Uvršteni radovi popraćeni su kraćim sažecima na maternjem i engleskom jeziku, zaključcima, a najveći dio je popraćenim kritičkim aparatom, spiskovima korištenih izvora i literature te slikovnim priložima.

Zbornik počinje radom Rame Kurtanovića i Elvira Babajića pod naslovom “Bosansko rudogorje – mitološka apstrakcija ili ovozemaljska stvarnost”. U radu geohemijskog karaktera autori prate rudonosni potencijal bosanskoga gorja. Kada je rudno bogatstvo u pitanju, autori se zalažu za daljnja naučna istraživanja i predlažu njihovo šire regionalno promatranje. Konciznost teksta, priložene fotografije i geološka karta omogućuju i onim čitaocima koji nisu ove struke razumijevanje rada i njegovih rezultata.

Primarno polazište rada Salmedina Mesihovića je citat iz pera rimskog historičara Anija Flora iz *Bellum Dalmaticuma* o rimskoj eksploataciji ruda na prostoru današnje središnje Bosne nakon Velikog ilirskog ustanka (Florov podatak o rudarskoj središnjoj Bosni). Izveden je zaključak da su Rimljani već na samom početku svoje vladavine eksploatisali rude zlata i željeza, a da su u njima, kao slobodni

rudari, radili Dezidijati. Autor se također oslanja i na druge izvore kao što su Tit Livije, Velej Paterkul, Kasije Dio i Jordanes te navodi dodatna objašnjenja o Velikom ilirskom ustanku i rimskoj politici prema ovom prostoru.

Služeći se historijskom i arheološkom građom Edin Veletovac piše o "Prostoru Kiseljaka u kasnoantičko doba". U uvodnom dijelu rada upućuje na problematiku administrativnog pitanja putne mreže, izgradnje fortifikacija i crkvenog uređenja prostora Kiseljaka, a kasnije pažnju usmjerava na ostatke naselja, vila rustika, nekropola, kasnoantičkih refugija, bazilika i grobnica na svod, granarija, rudnih otkopa i novca. Svi navedeni ostaci govore o većem prisustvu i interesu rimske vlasti za ovaj prostor. Rad je obogaćen slikama *Tabulae Peutingerianae* i nacrtima spomenutih bazilika te pratećim objašnjenjima.

Ante Buzuk je u Zborniku priložio svoja dva rada; prvi je članak pod naslovom "Pogoni i objekti rudarstva, metalurgije, kovanja te proizvodnje drvenog uglja i vapna od pretpovijesti do kraja XX. stoljeća". Poslije pojašnjenja o počecima rudarstva i metalurgije i njihove historijske uslovljenosti u razvoju ljudskog društva, autor iscrpno prikazuje razvoj pogona i objekata koji su predstavljali osnovu rudarskog i metalurškog procesa. Tekst je popraćen kvalitetnim fotografijama autentičnih predmeta, maketama i nacrtima objekata. Posebna pažnja posvećena je pogonima za proizvodnju drvenog uglja i kreča, talioničarstva i kovanja, pri čemu je praćen njihov razvojni tok oslanjajući se u velikoj mjeri na modernije lokalne pogone koji su, ili su još uvijek aktivni, ili potekli s arheoloških iskopavanja.

Koristeći epigrafske i druge pisane izvore Amra Šačić u svome radu govori o rudarskim aktivnostima i organizaciji rudarstva na srednjobosanskom području od I do IV stoljeća. Članak "Antički epigrafski spomenici kao izvor za izučavanje rimskog rudarstva u dolinama srednjobosanskih rijeka Lepenice, Fojnice, Kreševčice, Dragušnice i Crne rijeke" završava zaključkom da postoji velika mogućnost da su rudnici srednje Bosne pripadali distriktu Argentariji. Na kraju rada priložene su analize četiri epigrafska spomenika. Svaki spomenik je popraćen kvalitetnom fotografijom, popisom digitalnih i pisanih baza podataka u kojima su spomenici zabilježeni te transliteracijom svakog natpisa.

Marjan Drmač u svom radu "Prvi spomen Kreševa u pisanim povijesnim izvorima (ispravci i dopune)" ističe da problem neispravnog čitanja ili interpretacije izvora, uzrokovan jednostavnim ljudskim

omaškama kao što su nedostatak koncentracije ili brzina u radu, može dovesti do stvaranja pogrešnih zaključaka o pravcu historijskog toka. Koristeći se obimnom pisanom građom i ranijom literaturom, ispravlja datum najranijeg spomena Kreševa u izvorima na 14. mart 1407. godine.

Drugi članak Ante Buzuka u ovom zborniku "Tragovi rudarstva i metalurgije na prostoru općine Kreševu u svjetlu višemilenijskog kontinuiteta" obuhvata rezultate historijskih, arheoloških i toponomastičkih istraživanja, kao i bilježenje narodnih predanja šireg područja Kreševa. Rudarsku i metaluršku aktivnost autor prati od dolaska Feničana na ove prostore, preko srednjeg vijeka (s naglaskom na obližnje nekropole stećaka), do vremena osnivanja rudnika barita i njegovog rada do 1960. godine. Priložena kartografska dokumentacija i fotografije lokaliteta i objekata navedenih u tekstu zasigurno će držati pažnju čitalaca.

U radu "Ogled o proizvodnji srebra danas i nekad u svjetlu *De re metallice* i *Kanun sasa*" Zdravko Marijanović eksperimentalnim putem poredi savremene metode dobivanja srebra iz galentia (olovo (II)-sulfida) sa metodama opisanim u djelu Georgiusa Agricole iz XVI stoljeća *De re metallica* i rudarskom zakoniku *Kanun sas* (prijevod Fehima Spahhe). Tekst je popraćen analizama i poredbama iz oba navedena djela, kao i crtežima iz djela *De re metallica*. Autor uspješno koristi i kombinuje metode hemijske i historijske nauke.

Rad pod nazivom "Georgius Agricola und der ergebirgische Bergbau" ("Gerogrius Agricola i rudarstvo na području gorja Ergebirge") pisan je na njemačkom jeziku, a donosi ga Fredrich Naumann. Težište rada je na pojavi rudarske nauke u Saskoj, regiji istočne Njemačke, čiji je temelj udario Georgius Agricola u svom djelu *De re metallica*.

U radu "Kamene kugle – raznolikost i značaj" autori Karmen Firi, Vladimir Bermanec i Jasenka Sremac donose pregled nekoliko različitih tipova kamenih kugli sa prostora Hrvatske (tri) i Bosne i Hercegovine (Zavidovići), zajedno sa pregledom njihovog fizičkog i hemijskog sastava, u cilju daljeg proučavanja nastanka ovih pojava. Tekst je popraćen fotografijama kamenih kugli *in situ* i iz izložbenih prostora.

Historijski pregled eksploatacije i prerade barita, minerala koji ima široku upotrebu, pripremili su Alojz Filipović i Marko Tavra u svom radu "Barit, bijeli teški kamen – povijesni prikaz istraživanja,

eksploatacije i prerade na kreševskom području”. Rad je popraćen arhivskim fotografijama, kartama, dokumentima i tabelama.

Pregled geološke i hemijske analize i historijski pregled iskopavanja i istraživanja zlatonosnih ruda na području Bakovića kod Fojnice dali su Evica Divković-Golić i Dragan Mitrović u radu “Zlatonosna ruda u području Bakovića kod Fojnice”. Autori navode da područje Bakovića predstavlja veliko ležište kvalitetne zlatne rude i zahtijeva dalja naučna istraživanja i usmjeravanje ekonomskog interesa ka ovom prostoru. Glavni dio rada je popraćen geološkim kartama i tabelama dobivenim na osnovu hemijskih analiza.

O pitkosti vode sa područja općine Kiseljak pisala je Tatjana Miočević Tasić u radu “Analiza metala u prirodnim mineralnim vodama na području općine Kiseljak”. Izlaganje je obuhvatilo objašnjenje prirode mineralnih voda i prezentaciju metode korištene pri analizi, uz koje je priložena karta lokacija uzorkovanja i tabela dobivena hemijskom analizom vode. Rezultati analize su nepogodni s obzirom na to da količina zastupljenosti teških metala prelazi maksimalno dozvoljenu koncentraciju u vodama za piće prema World Health Organization.

Opširni članak pod naslovom “Perspektive istraživanja, zahvatanja i korištenja mineralnih, termalnih, termomineralnih voda i ugljičnog dioksida (CO₂) na području općina Kiseljak, Kreševo, Fojnica i Busovača” autora Nevena Miošića i Natalije Samardžić govori o trenutnom stepenu korištenja mineralnih, termalnih i termomineralnih voda i ugljendioksida na ovim prostorima, kao i načinima kojim bi se njihovo višestruko korištenje moglo proširiti. Služeći se kartom prirodnih resursa navedenog područja i zaključnim objašnjenjima, autori približavaju ovu složenu problematiku širem krugu čitalaca.

Služeći se geohemijskim analizama, Slobodan Kolbah i Mladen Škrlec ukazuju na potencijal geotermalnih energetske resursa područja Lepeničke doline u radu pod naslovom “Termalne i mineralne vode, svjedoci geonaslijeđa i budućnost Lepeničke doline”.

Posljednji članak u ovom zborniku “Osnovni kriteriji za formiranje geoparka i mogućnosti zaštite geonaslijeđa općina Kreševo, Fojnica i Kiseljak” autora Tonija Nikolića čini finesu cjelokupnog zbornika. Predstavljen je veliki potencijal koji ovaj prostor ima za razvoj geoturizma, osnivanje geoparka koji bi bio pod zaštitom UNESCO-a, kao i preporuke o prvim koracima ka realizaciji ovog projekta. Iako kratak, u radu je dat detaljan početni nacrt za navedeni projekt, koji

je pristupačan investitorima. Rad je upotpunjen kartom geoparkova Evrope, shematskim prikazima i fotografijama potencijalnih glavnih tačaka geoparka.

Zbornik radova sa simpozija "Rudarstvo, metalurgija i geonaslijeđe Kreševa, Fojnice i Kiseljaka" predstavlja opširnu zbirku historijskih, arheoloških, hemijskih, geohemijskih i drugih istraživanja općina Kreševa, Fojnice i Kiseljaka. Radovi o postanku i razvoju rudarstva i metalurgije te o rudarskom, geološkom i termnomineralnom potencijalu postavili su temelj za dalja istraživanja. Svaki autor je tematiku svoga rada učinio dostupnom i vannaučnoj publici, u cilju širenja glasa o turističkom i ekonomskom potencijalu koji ovaj prostor može imati za lokalnu i širu zajednicu.

Uprkos raznolikosti pristupa, različitim metodologijama i širokoj lepezi autora, među kojima su i mlađi istraživači, radovi su dobro utemeljeni te su ujedno i dobre polazne tačke za sagledavanje rudarstva na području Kreševa, Kiseljaka i Fojnice, pa i šire. Između ostalih, ovom prilikom istaknut ćemo pristup Ante Buzuka koji je čitavom zborniku dao poseban ton. Zbornik pokazuje da je interdisciplinarnost itekako poželjna te da bi je i u budućnosti trebalo poticati, podržavati i planirati u definiranju i osvjetljavanju brojnih tematskih okvira kojima se istražuju manji ili veći prostori i procesi. Ovakvi zbornici ne bi trebalo da ostaju u zapećku stručnog interesa i trebalo bi ih odrediti definicijom, time i odličnom polaznom osnovom za dalji rad na istraživanju rudarstva u Bosni i Hercegovini.

Amila Kurtović